

چشم‌اندازهای نو در پژوهش‌های علم و دین

علیرضا منجمی*

پژوهش‌های علم و دین - که از دهه شصت میلادی به حوزه‌ای (field) آکادمیک بدل شده است - این بخت‌یاری را داشته که سرشت چندرشته‌ای - میان‌رشته‌ای خود را حفظ کرده و از گزند رشته‌ای (disciplinary) شدن در امان بماند. رشته‌ای شدن «علم و دین» که عرصه گفتگو و مباحثه میان متفکران حوزه‌های مختلف - از جمله دانشمندان، الهی‌دانان و فیلسوفان - است، زبان آن را چنان تخصصی می‌کند که به جز چند متخصص هیچ‌کس آن را نمی‌فهمد. این سرشت چندرشته‌ای - میان‌رشته‌ای را نه تنها می‌توان در تنوع موضوعات و رشته‌های درگیر، بلکه در گستره روش‌های پژوهشی در این حوزه - از مطالعات تطبیقی تا تحلیل‌های تاریخی فلسفی - بازشناخت.

از آنجا که بسیاری از موضوعات پژوهش‌های علم و دین، در دایره تاریخ علم یا فلسفه علم کلاسیک جای نمی‌گیرند، اهمیت چنین پژوهش‌هایی دوچندان می‌شود. پرسش از ربط و نسبت دین و علم به مثابه دو قلمرو کلان معرفتی-فرهنگی که هم در ذهن فردا فرد انسان‌ها و هم در عرصه‌های اجتماعی-سیاسی با هم مواجهه دارند، پژوهش‌هایی ژرف و پیوسته را می‌طلبند. از آنجا که هم علوم مختلف و هم ادیان متفاوت در چنین پژوهش‌ها به میان می‌آیند، با عرصه‌ای متکثر و بسیار پیچیده روبرو ایم، از این رو نیازمند گشودگی به گفتگو، فهم همدلانه دیگران و تواضع معرفتی پژوهشگران و دانشوران هستیم.

* دانشیار گروه فلسفه علم و فناوری، پژوهشکده تاریخ و فلسفه علم، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، Monajemi@ihcs.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰

چشم‌اندازهای نو در پژوهش‌های علم و دین در تعامل این حوزه پژوهشی با فلسفه علم، فلسفه تکنولوژی، تاریخ علم، اخلاق علم و تکنولوژی و فلسفه دین رقم خورده است. در مباحث کلاسیک علم و دین کمتر به تکنولوژی پرداخته شده است، اما در عصر حاضر نمی‌توان از علم و ربط و نسبت آن با دین سخن گفت بدون آنکه به نقش برجسته تکنولوژی در زیست امروز پرداخت. تأملات فلسفه تکنولوژی به ویژه در حوزه هوش مصنوعی و فضای مجازی از این منظر بصیرت‌زا هستند. نسبت «علم و ارزش» که امروزه بیشتر در فلسفه علم مورد توجه قرار گرفته است، زمینه‌های مناسبی برای تعامل با حوزه «علم و دین» فراهم می‌کنند. اخلاق علم و فناوری که پیش از این، رویکردی عملگرایانه داشت و بیشتر بر تدوین کدهای اخلاقی در حوزه‌های علم و فناوری متمرکز بود، با تغییر رویکرد، اقبال بیشتری به مباحث بنیادین و نظری نشان داده است که می‌تواند فرصت مغتنمی برای پژوهشگران عرصه علم و دین باشد.

به رغم آنکه در ابتدای شکل‌گیری حوزه «علم و دین»، مراد از علم، بیشتر علوم طبیعی (natural science) بود، در سالهای اخیر توجه بیشتری به پزشکی، علوم انسانی، اجتماعی و هنر شده است و زمینه‌های الهیاتی برآمدن پزشکی، علوم انسانی و اجتماعی، ربط و نسبت الهیات و هنر مدرن و مباحثی از این دست در کانون توجه قرار گرفته است. امید که مجله پژوهش‌های علم و دین که تنها نشریه آکادمیک فارسی در این حوزه است بتواند تصویرگر چشم‌اندازهای نو در این عرصه باشد.

کتاب‌نامه

- Dixon, T & Shapiro, A. (2008). *Science and Religion: A Very Short Introduction*; Oxford University Press, Second Edition.
- Philip Clayton & Zachary Simpson. (2006). *The Oxford Handbook of Religion and Science*, Oxford University Press.
- Harrison P, editor. (2010). *The Cambridge companion to science and religion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Early Science and Medicine, A Journal for the Study of Science, Technology and Medicine in the Pre-modern Period
- McGrath, A. E. (2011). *Science and Religion: A New Introduction*. Germany: Wiley.
- Smith, T. (2019). *The Methods of Science and Religion: Epistemologies in Conflict*. United States: Lexington Books.

چشم‌اندازهای نو در پژوهش‌های علم و دین ... (علیرضا منجمی) ۳

Physico-theology: Religion and Science in Europe, 1650–1750. (2020). United States: Johns Hopkins University Press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی